

PEYGAMBER ŞAİRİ HASSÂN B. SÂBÎT VE DİVANI

Yrd.Doç.Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR
Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi.

The Prophet's Poet Hassan b. Thabit and His Collected Poems (Diwan)

Hassan b. Thabit was born in Yathrib (al-Madinah) in 562 or 563 A.D., approximately eight years before the birth of the Holy Prophet Mohammad. He belongs to Bani al-Najjar, a branch of Khazraj which is an important tribe in Yathrib. He lived 120 years; 60 years of his life passed in pre-Islamic (Jahiliyyah) period, the rest of it in Islamic period. He had an incredible capability of composing poetry. This capability that he allocated to his tribe and some monarchs was reserved by him to the Holy Prophet. He gained the appreciation of the Holy Prophet by this attitude and as a result, a private pulpit was reserved to him by the Prophet's order in the Prophetic mosque. His poetry has an important role in parrying the molestations directed to the Prophet and Believers around him. As a result of his poems the moral advantage passed to Muslims' side. Therefore the Prophet praised him. He enlightened the history of his time, because he composed the poetry about majority of events that happened in his Islamic life. Hassan b. Thabit who was called as the Prophet's Poet for these properties died in the period of Muawiyah's caliphate. It is under dispute when he died. However, the majority of the savants assume that he died in 54 A.H.

Kabile yaşantısının hüküm sürdüğü eski Arap toplumu üzerinde şiir, bugünün insanının hayal gücünü zorlayan bir etkiye sahipti. Şair, kabilesinin diğer kabilelerle müzakerelerinde bulunan ve bu görüşmelerde kabilesini ve içinde yetiştiği çevreyi temsil eden mühim bir şahsiyetti. Büyük şairler yetiştirmiş olmak kabileler için gurur, buna karşılık şairi olmamak sadece bahtsızlık değil aynı zamanda bir utanç vesilesiydi. Hatta tarih, diğer kabilelerin şairleri ayarında bir şairden mahrum bulduklarını için birden fazla kabilenin bir araya gelerek şiir inşad etme ve böylelikle varolma mücadelesi verdiklerini de kaydeder¹.

¹ Nihad M. Çetin, Eski Arap Şiiri, İstanbul Üniversitesi Yay., Edebiyat Fak. Matb., İstanbul 1973, s.9-11.

Şairin bu denli mühim bir konuma sahip olduğu, varlığının ve yetkinliğinin mensubu bulunduğu kabilenin varlığı ile özdeş sayıldığı bir dönem ve coğrafyada Hz.Peygamber tarafından kurulan yeni devlet, böylesine önemli bir güçten müstağni olamazdı. Nitekim Hz.Peygamber, kendisine sözlü saldırılarda bulunanlara karşı bir antipropaganda gücünün zaruretine inanmış ve cemiyetinin şairlerinden yardım istemiştir. Onun bu yöndeki çağrısına koşanlardan biri ve belki de en önemlisi Hassân b. Sâbit'tir.

Hassân b. Sâbit hakkında dilimizde yayımlanmış çok değerli çalışmalar² mevcut olmakla birlikte, bugüne kadar hayatını ve divanını bir arada veren bir çalışmanın olmadığını gördük ve bu boşluğu gücümüz ölçüsünde dolduralım istedik. Çalışmamızın ilk bölümünde şairin hayatı, fiziki ve karakteristik özellikleri ile şiiri ve şairlik değeri hakkında bilgi vermeye çalıştık. İkinci bölümde ise divanını şiir konuları bağlamında ele alarak her bir şiir konusuyla ilgili olarak şiirlerinden çeviri kesitler sunduk. Söz konusu çevirileri de şiir formatında, beyitler halinde ve her beyit kendi arasında kafiyeli olarak yapmaya gayret gösterdik. Tarih ve edebiyat açısından bulunduğu mertebeye eşdeğer bir ilgiden mahrum kalmış mühim bir şahsiyeti yeniden entelektüel camianın alaka dairesi-ne sokabilirsek, maksadımız hasıl olacaktır.

HASSÂN B. SÂBİT'İN HAYATI

Hassân b. Sâbit, Hz.Peygamber'in hicretinin ardından Medine adını alan Yesrib'de dünyaya geldi.³ Hangi yılda doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hz.Peygamber'den yedi, sekiz yıl önce (562 – 563 m.) dünyaya gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir⁴. Yemen'den Hicaz'a göçen ve Evs ile birlikte Medine'ye yerleşen Hazrec kabilesinin⁵ Neccâroğulları kolundandır⁶. Abdulmuttalib'in annesinin de Neccâroğulları'ndan olması dolayısıyla

² Ahmed Ateş, "Hassân" md., *İA*, İstanbul 1977, V/1, 343-347; Süleyman Tülücü, "Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Ensârî", *İslam Düşüncesi*, yıl: 1, sayı: 4, İstanbul 1967, I, 250-251; Mehmet Türkmen, "Hassan b. Sabit el-Ensârî", *EÜİFD*, 2(1985), Kayseri, s. 407-414; Bahattin Kök, "Hassân b. Sâbit'in Şiirleriyle İslâm'a Hizmetleri", *AÜİFD*, 6 (1986), s. 123-139; Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit" md., *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 399-402.

³ Medine İslam öncesi dönemde Yesrib olarak anılmakta olup 30 ayrı köyden oluşan bir köyler grubu idi. Bir şehir olmaktan çok uzaktı. Hz.Peygamber hicret edip buraya gelince Ayr Dağının eteğine mescidini kurmuş, şehir onun planlamasıyla anılan mescidin etrafında şekillenmiş ve bundan dolayı da kendisine "kent" anlamında "Medine" denmiştir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I-II, (Trc. Salih Tuğ), İstanbul, 1979, I, 136.

⁴ Hassân b. Sâbit kendisine izafe edilen bir rivayette "Medine'de bir yahudinin "Bu gece Ahmed'in yıldızı doğdu" diyerek Hz.Peygamber'in doğumunu haber verdiği sırada kendisinin yedi ya da sekiz yaşlarında bir çocuk olduğunu söylüyor. Hz.Peygamber'in 570 yılı civarında dünyaya geldiğini esas alırsak, Hassan b. Sabit'in doğum tarihi 562 veya 563 yıllarına tekabül etmektedir. Bkz. Ebû'l-Ferrec el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğâni*, I-XXIV, Merkezu tahkiki't-türâs, byy. 1992, IV, 135.

⁵ Yusuf İd, "Mukaddime", *Dîvânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, Şrh. Yusuf İd, *Dâru'l-cil*, Beyrut 1992, s. 5. Bu eserin mukaddime haricinde kalan şiir ve şerh kısmı dipnotlarda bundan sonra "Dîvân" kısaltmasıyla verilecektir. Kendisinin Hazrec'e mensubiyetine dair ayrıca bkz. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, I-VII, *Dâru's-ş-a'b*, Kahire 1970, II, 5; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyizi's-sahâbe*, I-VIII, bty., II, 8; Zirikli, *el-A'lâm-Kâmusu Terâcim li-şehri'r-ricâl ve'n-nisâ*, I-VIII, *Dâru'l-ilm li'l-melâyin*, 10. Baskı, Beyrut 1992, II, 175.

⁶ İbn Hacer, age., II, 8; Elmalı, ag.md., *DİA*, XVI, 399.

Hazret Peygamber'le akrabalık bağı mevcuttur⁷. Kendisi gibi şair olan babası ve dedesi Hazrec'in ileri gelen hatırlı kimselerindendi. Hatta soyu baba tarafından birkaç göbek yukarıda Suriye'de Gassâniler devletini kurmuş olan Cefne ile buluşmaktadır⁸. Annesi Furay'a da Hazrec'in önde gelen simalarından Halid b. Kays'ın kızıdır⁹.

Tam ismi; Hassân b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm b. Amr b. Zeydu Menât b. Adi b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr (Teymullâh) b. Sa'lebe b. Amr b. el-Hazrec¹⁰ olan bu ünlü şairin künyesi Ebû'l-Velîd¹¹ olup, oğluna nispetle Ebû Abdirrahman¹², annesine nispetle İbnu'l-Furay'a¹³ da denilmiştir. Hazret Peygamber'i, ashabını ve İslam dinini müşriklerin hicivlerine karşı savunduğu için Şâiru'n-nebî (Peygamber şairi)¹⁴, Ebû'l-Husâm (Keskin kılıçlı)¹⁵ ve Ebû'l-Mudarrîb (Yaman savaşçı)¹⁶ lakapları ile de anılmıştır.

İsmi müştak (türemiş) olup, "husn" veya "hiss" köklerinin birinden türemiş olmalıdır. Birincisine göre söz konusu isim "Husn" kökünün, mübalağalı ism-i fail kalıbı "fa'âl"¹⁷ veznine nakli neticesi türemiştir. İlgili isim bu durumda "çok güzel olan, güzel olma vasfı kendisinin ayrılmaz bir parçası halinde bulunan" anlamına gelir. İkincisine göre ise o, "Hiss" kökünün, sıfat-ı müşebbehe kalıbı "fa'lân"¹⁸ veznine nakli neticesi türemiştir. Bu durumda ise "hisli, hassas, duyarlı, duygusal" manalarına gelir. Bu ismin, kendisinin divanında sürekli gayr-i munsarif olarak kullanıldığını¹⁹ hesaba katacak olursak ikinci kökten türemiş olma ihtimali daha güçlüdür.

Uzun ömürlüler (muammerûn) diye nitelenen gruba dahildir. Genel kabul gören bir görüşe göre 60'ı Cahiliye, 60'ı da İslamî dönemde olmak üzere yaklaşık 120 yıllık uzun bir ömür yaşamıştır²⁰. Dolayısıyla kendisinin hayatını bu dönemleri esas alan iki ana başlık altında incelemek yerinde olacaktır.

⁷ Belâzurî, Ensâbu'l-eşraf, I-XIII, Tahk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Zirikli, Beyrut 1996, I, 71; Elmalı, ag.md., D'Â, XVI, 399.

⁸ Ebû Abbâs Ahmed el-Kalkaşendî, Nihâyetu'l-ereb fî ma'rifeti ensâbi'l-Arab, Tahk. İbrahim el-Ebyârî, Beyrut 1991, s. 152; Ahmed Ateş, ag.md., İA, V/1, 343.

⁹ İsfahânî, age., IV, 134; Tülücü, agm., s. 250; Elmalı, ag.md., D'Â, XVI, 399.

¹⁰ İsfahânî, age., IV, 134; Velid el-A'zamî, Şâiru'l-İslâm Hassân b. Sâbit el-Ensârî, Neşr. Mektebetu'l-Menâr, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, ty., ss. 16-17.

¹¹ İbnu'l-Esir, age., II, 5; İsfahânî, age., IV, 135; Zirikli, age., II, 175.

¹² İbnu'l-Esir, age., II, 5; İbn Hacer, age., II, 8.

¹³ Elmalı, ag.md., D'Â, XVI, 399.

¹⁴ Katib Çelebi, Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn, I-VI, Dâru'l-fikr, Beyrut 1990, V, 265.

¹⁵ İbnu'l-Esir, age., II, 5; İbn Hacer, age., II, 8; Mehmet Türkmen, agm., s. 407; Elmalı, ag.md., D'Â, XVI, 399.

¹⁶ İbn Hacer, age., II, 8; Elmalı, ag.md., D'Â, XVI, 399.

¹⁷ Râdiyyu'd-dîn el-Esterâbâdî, Şerhu's-Şâfiye (Şeyh Radî ale's-Şâfiye) Dersaadet 1308, s. 132; Ahmed Asım Üsküdarî, Hayâtiyye (Şâfiye Tercemesi), bty., s. 48.

¹⁸ Bu vezin insanın iç hararetinin bir yansıması niteliği arz eden sıfatlar için kullanılır; cev'ân (aç), seb'ân (tok), gadbân (öfkeli) sıfatlarında olduğu gibi. Bkz. Radî, age., s. 52; Ahmed Asım, age., s. 27.

¹⁹ Divân, s. 73, 78 vd.

²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, age., II, 8; İsfahânî, age., IV, 135-136.

1- Cahiliye döneminde Hassân b. Sabit

Hassân'ın cahiliye devrindeki hayatını tüm ayrıntılarıyla net olarak tespit etmek mümkün değildir. Edinebildiğimiz sadece onun şiirlerinden ve şiirlerinin sebebi-i inşadı olan hikayelerden derleme bilgi kırıntılıdır. Bu bilgi kırıntılılarından anlayabildiğimiz kadarıyla onun cahiliye dönemi hayatı, her biri şiirle ilgili üç faaliyet arasında tedavül etmektedir.

a) Bir misyon şairi olması dolayısıyla mensup olduğu Hazrec ile akrabası ve aynı zamanda hasmı bulunan Evs arasındaki savaşlarda, Evs'in şairi Kays b. Hatim'in hicivlerine cevap vermiştir. İki kabile arasında Hz.Peygamber'in Medine'ye hicretine kadar süren bu çatışmaların en önemlileri Rebi', Derek, Sümeyha ve Buâs savaşlarıdır²¹.

b) Hassân cahiliye dönemindeki ömrünü sadece Medine'de geçirmiyor, bir sene memleketinde bir sonraki sene de Suriye'deki Gassânî saraylarında kalıyordu. Orada Gassânî hükümdarları için söylediği kasidelerle bolca bahşiş kazanıyordu. Bunlardan Gassânî hükümdarı Amr b. Hâris'in huzurunda söylediği "lâm" kafiyeli kaside, türünün en güzel örneklerinden biridir²². Hatta Hz.Ömer devrinde Müslüman olup da sonra bir gurur meselesi yüzünden irtidat ederek Bizans'a sığınan Gassânî hanedanından Cebele b. el-Eyhem, Hassân'ın kendi ailesiyle ilgili yaptığı methiyeleri unutamamış ve bunun bir nişanesi olarak gelen elçiden kendisine bir takım hediyeler göndermiştir²³.

Ayrıca kendisi Hire'de hüküm süren Lahmiler'in hükümdarı Nu'mân b. Münzir'in sarayında da bulunmuş, okuduğu kasideler dolayısıyla onun da iltifatına mazhar olmuştur²⁴.

c) Hassân cahiliye döneminde Ukaz'da tertip edilen şiir yarışmalarına da katılırdı. Bir keresinde Nâbiğa'nın hakemliğinde yapılan şiir yarışmasında A'sâ' ve Hansâ'nın ardından üçüncü olduğunun ilan edilmesi üzerine hakem konumundaki Nâbiğa'ya "Senden, babandan ve dedenden daha iyi şairim" diyerek itiraz etmiştir²⁵.

2- İslamî dönemde Hassân b. Sabit:

Hangi tarihte Müslüman olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, ömrünün cahiliye dönemine ait kısmının altmış sene olduğuna dair rivayetleri esas alırsak²⁶, 622 yılında İkinci Akabe biatının ardından İslamiyeti seçmiş olması kuvvetle muhtemeldir²⁷. Müslüman olmasıyla birlikte önceleri kabilesini övmek ve hasımlarını hicvetmek için kullandığı şiir yeteneğini Hz.Peygamber'in emrine tahsis etmiştir.

²¹ Elmalı, ag.md., DİA, XVI, 399; Bu savaşlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Eyyup Sabri Paşa, Miratu'l-Haremeyn, I-IV, İstanbul, ty., I, 320-336

²² Elmalı, ag.md., İA, XVI, 399

²³ İbn Abdırabbih el-Endelüsi, el-ikdu'l-Ferîd, I-VII, Matbaatu Lecneti't-te'lif ve't-terceme, 3. baskı, Kahire 1965, II, 61.

²⁴ İbn Abdırabbih, age., II, 22.

²⁵ Ateş, ag.md., İA, V/1, 344; Türkmen, agm., s. 408; Elmalı, ag.md., DİA, XVI, 399-400.

²⁶ İbn Hacer, age., II, 8; Zirikli, age., II, 175.

²⁷ Tülücü, agm., s. 250.

Hız.Peygamber'le yanındaki Müslümanlar baştan beri Kureyşli müşriklerin hem fiili hem de sözlü saldırılarına maruz kalıyorlardı. Onları fazlasıyla üzen bu durum hicretten sonra da devam etti. Adı geçen taciz eyleminde başı çekenler Abdullah b. ez-Ziba'râ, Ebû Süfyan b. Hâris, Amr b. el-Âs²⁸ ile onlara eşlik eden Dırâr b. Hattâb²⁹, Ebû Uzzâ el-Cumahî, Hubeyre b. Ebî Vehb el-Kureşî ve Ümeyye b. Ebi's-Salt adındaki kimselerdi³⁰. Onlara Hz.Ali'nin cevap vermesi için Hız.Peygamber'in tasvibine başvuruldu. Ancak o bunu benimsemeyip "Allah'ın elçisine silahlarıyla yardım eden zevatı, dilleriyle de yardımdan alıkoyan nedir?" sözleriyle bu görev için Ensar'dan birini düşündüğünü ima etti. Bu söz üzerine Hassân net bir ifadeyle anılan görev için hazır olduğunu bildirdi ve dilinin ucunu tutarak "Allah'a yemin olsun ki Busrâ ile San'â arasında bunun kadar benim yüzümü ağartacak bir başka araç yoktur" dedi. Hız.Peygamber, "Ben Kureyş'in bir mensubu olduğum halde onları nasıl hicvedeceksin?" buyunca, Hassân "Ey Allah'ın elçisi! Seni onların arasından tere yağdan³¹ kıl çeker gibi ayıracağım" demiştir. Bunun üzerine Hız.Peygamber ona Ebû Bekir'e giderek ondan Kureyş ve Kureyşliler hakkında bilgi almasını emretmiştir³².

Hassân b. Sâbit'le birlikte Hız.Peygamber'in yardımına diliyle koşanların arasında Ka'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha da bulunuyordu³³. Yalnız Hassân Kureyş'e yönelik etkili hicivleriyle diğerleri arasında sivrilmiş³⁴, peygamber şairi³⁵ ünvanıyla anılmaya başlamıştır.

Kendisinin etkili hicivleri sayesinde moral üstünlük Müslümanlara geçmiş, hatta bunun bir göstergesi olarak Bedir savaşının ardından Mekke'ye gidip bu savaşta ölen müşrikler için söylediği şiirlerle Kureyşlilerde intikam duygularını körükleme gayreti içine girmiş bulunan Yahudi Ka'b b. Eşref'i ve onu barındıranları öylesine keskin bir dille hicvetmiştir ki hiçbir Mekkeli onu konuk etme cesaretini gösteremez hale gelmiştir³⁶.

Onun en önemli başarılarından biri de hiç kuşkusuz Temîmoğullarının İslamiyet'i seçmesinde oynadığı başroldür. Rivayete göre adı geçen kabile Müslümanların elinde bulunan esirlerini kurtarmak amacıyla, içinde en güçlü şair ve hatiplerinin de bulunduğu seksen kişilik bir heyetle Medine'ye gelirler. Hız.Peygamber Hassân b. Sâbit'i çağırır ve onlara cevap vermesini ister. Hassân'ın kendilerine karşı okuduğu kaside karşısında söyleyecek söz bulamayan Temîmliler mağlubiyeti kabul ederek İslam'a girerler³⁷.

²⁸ İsfahânî, age., IV, 138.

²⁹ Bahattin Kök, "Hassân b. Sâbit'in Şiirleriyle İslâm'a Hizmetleri", AÜİFD, 6 (1986), s. 126.

³⁰ Elmalı, ag.md., DİA, XVI, 400.

³¹ Asıl metinde "hamurdan kıl çeker gibi" tabir olunmaktaysa da biz böyle bir tabir yerine Türkçe'mizde çokça kullanılan yukarıdaki deyim kullanmayı yeğledik.

³² İsfahânî, age., IV, 138.

³³ İbn Abdırabbih, age., V, 283.

³⁴ Muhammed b. Selâm el-Cumahî, Tabakâtu's-suarâ, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2. Baskı, Beyrut 1988, s. 87; A'zamî, age., s. 132.

³⁵ İbn Hacer, age., II, 8.

³⁶ Elmalı, ag.md., DİA, XVI, 400.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Taberî, Tarihü'r-rusul ve'l-mulûk, Dâru'l-meârif, 6. Baskı, Kahire, ty., III, 117-119; İsfahânî, age., IV, 146-151; Kök, agm., 132-133.

Şairimizin, şiiriyle Müslümanları müdafaa etmesinin yanı sıra icra ettiği bir diğer misyon da, kendisinin adeta tarihe not düşmesi, bir nevi vakanüvislik yapmasıdır. Divanında Müslümanların bütün gazveleri, o gazvelerde şehit olan sahabeler ve yaşanan bir takım toplumsal olaylar hakkında söylenmiş çok sayıda şiir bulunmaktadır³⁸. Yaşadığı dönem çerçevesinde muhtasar bir İslam Tarihi hüviyeti arz eden divanı, adeta “Şiir Arapların divanıdır”³⁹ sözüne haklılık kazandırılmaktadır.

Hassân b. Sâbit, 628 yılındaki Müreysi gazvesi dönüşü meydana gelen ve tarihe İfk hadisesi olarak geçen meselede Hz.Aişe'ye Safvan b. Muattal'la gayr-i meşru ilişki isnadında bulunan dört kişiden biridir. Hz.Aişe'nin Nur Süresi 11. ayetle temize çıkması üzerine diğerleriyle birlikte ona da Kazf haddi uygulanmıştır⁴⁰. Daha sonra inşad ettiği bir kasideyle Hz.Aişe'den özür dilemiş⁴¹, hayatının sonuna kadar ondan teveccüh ve hatta aleyhinde çirkin sözler sarf edenlere karşı himaye görmüştür⁴². Ancak iftiranın diğer mağduru Safvân'ın öfkesi bir türlü yatışmamış, Hassân'ın umumi mahiyette yazdığı bir fahriyedeki⁴³ bir takım sözleri üzerine alınarak kılıcıyla onu yaralamış, bunun üzerine elleri bağlanarak Hz.Peygamber'in huzuruna götürülmüştür. Hassân ondan intikam talebinde bulunmamış, bu hakkını Hz.Peygamber'e bırakmış, Hz.Peygamber de Mısır'dan Mukavkıs'ın gönderdiği iki cariye den biri olan ve Ümmü'l-mü'minin Mâriye'nin kardeşi Sîrîn'i Beyraha malikanesiyle birlikte ona hediye etmiştir. Kendisi gibi şair olan oğlu Abdurrahman işte bu cariye den olmadır⁴⁴.

Hassân b. Sâbit kılıç keskinliğindeki diliyle İslam'a ve Müslümanlara öylesine büyük hizmetlerde bulunmuştur ki yukarıda bahsi geçen suçmeleri onun Hz.Peygamber nezdindeki itibarına gölge düşürmemiştir. Kendilerine karşı yaptığı hicivlerle İslam düşmanlarını susturması ve rezil rüsva etmesi Hz.Peygamber'i öylesine memnun etmiştir ki “Hassân'ın fitrî kabiliyetini ve ilhamını Rûhulkudûs teyit ediyor” demesinin yanı sıra “Allah'ım, Hassân'ı Rûhulkudûs ile teyit et” biçiminde ona dua etmiştir⁴⁵. Peygamberimizin Hassân'ın kişiliğine ve sanatına verdiği değer bir göstergesi de, sanatını icra etmesi için ona mescitte bir minber tahsis etmesidir⁴⁶. Savaşa giderken hanımlarını Hassân'ın Beyraha malikanesine bırakması ve dönüşte ganimetten ona pay vermesi de Hasan'ın kişiliğine duyduğu güvenin bir başka kanıtıdır⁴⁷.

Hz.Peygamber'in vefatıyla birlikte Hassân'ın yıldızı sönmeye başlamış, iyice

³⁸ Yusuf İd, age., s. 9.

³⁹ İbn Abdirabbih, age., VI, 6.

⁴⁰ Taberî, age., II, 616.

⁴¹ İbn Abdirabbih, age., IV, 43; İsfahâni, age., IV, 162.

⁴² İsfahâni, age., IV, 163-164.

⁴³ Hassân b. Sâbit'in divanındaki şiir konularının ele alındığı ileriki bölümlerde fahr hakkında bilgi verilecektir.

⁴⁴ Ateş, ag.md., İA, V/1, 345; Hadiseyle ilgili farklı rivayetler ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. Taberî, age., II, 618-619; III, 22, 172; İsfahâni, age., IV, 155-162.

⁴⁵ Buhari, Salât 68, Bed'u'l-halk 6; Müslim, Fezâilü's-sahâbe 151, 152, 157; Nesâi, Mesâcid 24; İbn Hanbel, V, 222; İbn Abdirabbih, age., V, 278.

⁴⁶ İbn Hacer, age., II, 8; Türkmen, agm., s. 410; Elmalı, ag.md., DİA, XVI, 400.

⁴⁷ Elmalı, ag.md., DİA, XVI, 400.

yaşlanmanın da yarattığı bir içe kapanma haleti onu münzevi bir hayata sürüklemiştir. Özellikle kendisi için mebzul miktarda şiir malzemesini muhtevi "Ridde Hareketleri" hiç ilgisini çekmemiş, yalnızca Ebû Bekr'in hilafetine karşı çıkanlara yönelik dört beyitlik kısa bir şiir inşad etmiştir. Ebû Bekir hakkında okuduğu methiye ise Hz.Peygamber'in hayatta olduğu döneme aittir⁴⁸.

Onun bu içe kapanışını sadece ileri yaşına bağlamak bütünüyle gerçeği yansıtmayabilir. Zira özellikle Hz.Ömer döneminden itibaren başlayan fetih hareketleri şiirin eski önemini yitirmesine yol açmış, özellikle Hz.Ömer gibi sert karakterli birinin sözden ziyade eylemi ön plana almasının bunda önemli ölçüde tesiri olmuştur. Hatta bir gün onu mescitte şiir okurken görmüş ve engellemek istemiş; bunun üzerine Hassân'ın "biliyorsun ki burada senden daha hayırlısı varken bile şiir okumuştum" demesi üzerine, Hz.Ömer bu isteğinden vazgeçmiş ve oradan ayrılmıştır⁴⁹.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in İslam'ın yayıldığı bütün coğrafi birimlerde muciz kelamıyla yaptığı tesir, şiiri revaçtan düşürmüş ve bu da şairlerin eskisi kadar iltifat görememelerine neden olmuştur. Hassân'ın bir gün mescitte şiir okurken gençlerin şiirine iltifat etmemeleri Zübeyr b. Avvâm'ı kızdırmış ve orada bulunanları "Hz.Peygamber'in zevkle dinlediği, ikram ve ihşanda oldukça cömert davrandığı ve şiir okurken başka hiçbir şeyle meşgul olmadığı birinin söylediklerini niçin dinlemiyorsunuz?"⁵⁰ sözleriyle sert bir biçimde uyarmıştır.

Bütün bunların yanı sıra İfk Hadisesi ile ilgili takınmış olduğu tavrın da yuvarıda sıralananların yanında kendisinin gözden düşüşünün bir başka amili olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar Hz.Peygamber ve Hz.Âişe kendisini başlıdılar da, tutumunun o dönem Müslümanlarının yüreğinde açtığı rahnelerin kapanması kolay olmamıştır. Said b. Cübeyr'e ait şu sözler bu tespitimizi doğrular niteliktedir: "İbn Abbâs'ın yanındaydık. Hassân çıkageldi. Orada bulunanlar 'O mel'un geldi' dediler. Bu sözler karşısında İbn Abbâs 'O mel'un değildir, zira Allah'ın elçisine diliyle ve eliyle yardım etmiştir' sözleriyle onu savundu."⁵¹ Müslüman toplumun ona öfkесinin bir türlü dinmediğinin diğer bir göstergesi de ona yönelik sözlü sataşmalar, bizzat Hz.Aişe'nin bertaraf etmeye çalışması ve onu onore etmesidir⁵².

H.z.Ömer döneminin sonlarına doğru görme hassasını yitirmiş ve bundan pek de müteessir olmamıştır. Hz.Osman'ı hilafeti döneminde desteklemiş, iktidarına muhalefet edenlere karşı onun yanında yer almıştır. Hz.Osman'ın vefatı üzerine hiç kimseye söylemediği miktarda mersiyeyi onun için söylemiştir. Onun şehit edilişinden Hz.Ali'yi mesul tutmuş⁵³ ve ona biat etmeyenlerin arasında yer almıştır⁵⁴. Hassân'ın kendi safında yer almasının verdiği memnuniyetle Muaviye, kendisinden Beyraha malikanesini değerinin çok üstünde bir

⁴⁸ Ateş, ag.md., İA, V/1, 345; krş. Divân, s. 197, 281-282.

⁴⁹ İsfahânî, age., IV, 143.

⁵⁰ İsfahânî, age., IV, 144.

⁵¹ İsfahânî, age., IV, 146.

⁵² İsfahânî, age., IV, 163-164.

⁵³ İbn Abdirabbih, age., IV, 296.

⁵⁴ Taberî, age., 429.

fiyata satın alarak adeta onu ödüllendirmiştir. Hassân, tuttuğu tarafın iktidarı ele geçirmesinin huzuru ve rahatlığı içerisinde Muaviye'nin hilafetinin (661 – 680) son zamanlarında bu dünyadan ayrıldı⁵⁵. Vefatı için net bir tarih verilememekle birlikte, kendisinin hicrî 40 veya 50 yahut da 54 yıllarının birinde irtihal ettiği bildirilmektedir⁵⁶. Sonradan yazılan eserlerde ise, hicrî 54 yılının benimsendiğini görüyoruz⁵⁷.

FİZİKİ VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ:

Hassan b. Sabit'in dış görünümü ile ilgili doyurucu bir bilgiye sahip değiliz. Kaynakların bize aktardığına göre kendisi saç perçemlerini gözlerinin önüne kadar sarkıtır⁵⁸, bıyıklarını ve sakalının alt dudak ile çenesi arasındaki kısmını kına ile boyardı⁵⁹. Burnunun ucuna değdirebileceği uzunlukta, rengi siyaha çalan bir dili vardı. Söz söyleme yeteneği bağlamında, diliyle çok övünür, saçın üzerine koysa tıraşlayacak, kayanın üzerine koysa parçalayacak kadar etkili olduğunu söylerdi⁶⁰. Hatta bir gün dilini göstererek "Allah'a yemin olsun ki Busrâ ile San'â arasında bunun kadar yüzümü ağartacak başka bir alet yoktur" diye övünmüş⁶¹ ve ardından "Dilim kusursuz bir alettir. O bir denizdir, dolayısıyla içine daldırılan kovalar onu bulandıramaz."⁶² mealindeki beyti okumuştur.

Kaynaklar bize onun karakter olarak korkak bir yapıya sahip olduğunu aktarıyor⁶³. Bu cümleden olmak üzere kendisi peygamberin yanında hiçbir savaşa katılmamış, hatta Medine'nin muhasara edildiği Hendek Savaşında dahi kadın ve çocuklarla kendi hisarında kalmıştı. Bu esnada hisarın çevresinde dolaşan ve tırmanarak içeri sızma girişiminde bulunan bir Yahudi'ye karşı kılını kıpırdatmayışı ve söz konusu kişiyi eline geçirdiği bir odun parçasıyla bir kadın olarak Safiye bt. Abdilmuttalib'in karşılayıp öldürmek durumunda kalması⁶⁴ kendisinin korkak oluşuna delil olarak gösterilir. Bu yöndeki kanaatleri teyit edici bir faktör olarak da kendisinin cesaretinden dem vurduğu bir şiirinin ardından Hz.Peygamber'in gülmüş olması zikredilmektedir⁶⁵.

Hüseyin Elmalı'nın da bazı yeni araştırmalara dayanarak belirttiği gibi böyle si iddiaları bir nebze ihtiyatla karşılamak gerektir. Muhtemelen bu yöndeki iddialar, Hz.Peygamber nezdindeki itibarını çekemeyen bir takım zevatın isnatlarıdır⁶⁶. Bir kere kendisi ileri yaşlarda Müslüman olmuş, Vâkîdî'den gelen

⁵⁵ Ateş, ag.md., İA, V/1, 346.

⁵⁶ İbn Hacer, age., II, 8.

⁵⁷ Katib Çelebi, age., V, 265.

⁵⁸ İbn Kuteybe, eş-Şî'r ve'suarâ', Dâru İhyâ'î'l-Ulûm, 5. Baskı, Beyrut 1994, s. 192; İsfahânî, age., IV, 136; Türkmen, agm., s. 408.

⁵⁹ İsfahânî, age., IV, 136; Türkmen, agm., s. 408.

⁶⁰ İbn Kuteybe, age., s. 192; İbn Abdirabbih el-Endelûsî, age., V, 278.

⁶¹ İsfahânî, age., IV, 137, 164.

⁶² İsfahânî, age., IV, 164.

⁶³ İbn Hacer, age., II, 8.

⁶⁴ Taberî, age., II, 577; İsfahânî, age., IV, 165-166.

⁶⁵ İsfahânî, age., IV, 166-167.

⁶⁶ Elmalı, ag.md., DİA, XIV, 400.

rivayete göre hayat damarları kesildiği için bir eli önemli ölçüde işlevini yitirmişti⁶⁷. Dolayısıyla savaşa çıkmayışının nedeni korkak oluşu değil, ileri yaşta ve de engelli oluşudur. Savaşlara katıldığına dair rivayetlerin de var olduğunu⁶⁸ bir tarafa bırakalım, hilafeti döneminde kendisini mescitte şiir okumaktan menetmek isteyen Hz.Ömer'e karşı koyuşu⁶⁹ ve Hz.Ali'ye biat etmeme konusunda inisiyatif alışı⁷⁰ onun belirtilen korkaklık isnadını pek de hak etmediğini göstermektedir. Diğer taraftan şayet korkaklık gibi düşük bir karaktere sahip olsa, hicvettiği en az kendi kadar söz söyleme gücünü haiz şairlerin mutlaka bunu diline dolayacağı, halbuki bu yönde bir rivayetin olmayışı da bu kanaati perçinlemektedir⁷¹. Kendisinin cesaretini dile getirdiği şiirine Hz.Peygamber'in gülüşüne⁷² ise yorumlayanın duruş yerine göre farklı anlamlar yüklemek mümkündür. Hassân'ın korkak olduğuna kani olan bu gülüşü istihzâi bir ifade olarak algımlarken, farklı kanaatteki biri onu bir takdir göstergesi olarak algılayabilir⁷³.

Kendisinin bir başka özelliği ise cömert oluşudur. Kaynakların bize aktardığı şu hadise onun bu özelliğini çok net bir biçimde aksettirmesi açısından önemlidir: Cahiliye döneminde A'sâ' Bekr b. Vâil ile birlikte Şam'da bir meyhaneye giderler. Biraz içtikten sonra uykuya dalar, uyandığında A'sâ'nın meyhaneciye, "hesaptan kaçtığı için uyur numarası yapıyor" dediğini duyması üzerine, A'sâ uyuyuncaya kadar uyur gibi yapar. O uyuyunca bütün şarapları satın alarak yere döker. Şarabın ıslaklığı ile uyanan A'sâ' gıyabında söylediği sözleri Hassân'ın duyduğunu anlar ve özür diler⁷⁴. Şüphesiz bu tutum onun ne denli cimrilikten uzak bir karaktere sahip olduğunun kanıtıdır.

İçkiye çok müptela idi. Musikiden ve onun ayrılmaz parçası olan oyun ve eğlenceden çok hoşlanırdı. Gassâniler için yazdığı kasidelerde bulunan şarap tasvirleri oldukça meşhurdu. Müslüman olması bile onu bu huyundan vazgeçiremedi. O kadar ki peygamber için yazdığı methiyelerde bile şarap betimlemeleri yapmaktan kendini alamadı⁷⁵. Ne var ki onun bir gün kavmine mensup gençleri şarap içerken görünce ayıpladığı, gençlerin kendisine şarabı öven bir şiirini hatırlatması üzerine Müslüman olduktan sonra bir daha ağzına içki koymadığı yolunda bir beyanı olduğuna dair Mus'ab b. Zübeyri'ye atfedilen bir rivayetin de bulunduğunu⁷⁶ hatırlatmak gerekir.

Çabuk öfkelenen ve çok etkilenen aşırı hassas bir tabiata sahipti. Hatta sınırları cildinin dış yüzeyine yansırı⁷⁷.

⁶⁷ İsfahâni, age., IV, 166; Elmalı, ag.md., DİA, XIV, 400.

⁶⁸ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, I-XXV, Tahk. Şuayb Arn avut, Muessesetu'r-risâle, 9. Baskı, Beyrut 1993, II, 518.

⁶⁹ İsfahâni, age., IV, 143.

⁷⁰ İbn Abdırabbih, IV, 296.

⁷¹ Velid el-A'zamî, age., s.165.

⁷² İsfahâni, age., IV, 166-167.

⁷³ Hz.Ebü Bekir için okuduğu bir methiyenin ardından kendisini takdir bağlamında ön dişleri görünecek derecede gülmüş olması da bu tezimizi doğruluyor. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Sa'd, Tabakât, I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut, ty., III, 174.

⁷⁴ İsfahâni, age., IV, 167-168.

⁷⁵ Yusuf İd, age., ss. 6-7.

⁷⁶ İsfahâni, age., s. 14.

⁷⁷ Yusuf İd, age., ss. 6-7.

ŞAIRLİĞİ VE ŞİİRİ:

Hassân b. Sâbit muhadram⁷⁸ şairlerden biri olarak telakki edilir. Ebû Ubeyde'nin bildirdiğine göre kendisinin yerleşik, yani kentli Arapların en usta şairi olduğu konusunda Araplar arasında görüş birliği mevcuttur.⁷⁹ Kendisinin hicvine maruz kalan Hâris b. Avf'ın Hz.Peygamber'e gelerek "Yâ Muhammed! Onun şerrinden sana sığınırım. Eğer şiiri denize bulaşsa onu bile sarsıp çalkalar" sözleriyle yardım istemesi, şiirinin muhatabı üzerinde ne denli büyük bir etki yarattığını göstermesi bakımından ilginçtir⁸⁰. Kendisine atfedilen bir rivayete göre Nâbiğa, Hassân ile Hansâ arasında yaptığı mukayesede, onu gerçek anlamda şair, Hansâ'yı ise matemci olarak nitelemiştir⁸¹.

Hassân'ın cahiliye devrinde söylediği şiirlerin üstün bir sanat ürünü olduğunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. İslamî dönemde söylediği şiirleri de Hz.Peygamber'in beğenerek büyük bir iştiaikle dinlediği, onu takdir ve hicvine maruz kalanların halini tasvir sadedinde "Vallahi senin şiirin onlara gece karanlığında ok isabet etmesinden daha çok acı verir" buyurduğu bilinmektedir⁸². Ancak sonraki devirlerde yaşayan Arap dili ve edebiyatı konusunda uzmanlaşmış bilginler, kendisinin cahiliye devrinde söylediği şiirlerin, İslamî dönemde söylediklerine nazaran daha güzel olduğu yönünde kanaat bildirmişlerdir. Hatta Esmâî "Şiir kötülüğü meslek edinmiş uğursuz ve faydasız bir insana benzer, iyiliğe girdi mi zayıf düşer. İşte Hassân, Cahiliyenin en ileri gelen şairlerinden biriydi; İslamiyet gelince şiirinin değeri düştü"⁸³ sözleriyle bunu hiçbir teville meydan vermeyecek bir açıklıkta beyan etmiştir. Esmâî ve benzer görüş sahiplerini bu yönde görüş beyan etmeye sevk etmede Hassân'a isnat edilen uydurma bir çok şiirin de inkar edilemez bir katkısı olmuştur. Zira Cumahî bu denli zayıf şiirlerin Hassân'a ait olamayacağını söyler⁸⁴. İleride divanını incelerken de göreceğimiz üzere bu döneme ilişkin kendisine ait oldukça güzel şiirler de mevcuttur. İslamiyet döneminde yaşının ileri olmasının, eskisi kadar üst seviyede duygu yoğunluğu yakalayamamasına yol açmış olması da ihtimaldir⁸⁵.

Benzer görüşleri Hassân'ın divanını şerhli olarak neşreden Yusuf İd de adı geçen divana yazdığı mukaddimede şu sözlerle dile getiriyor: "Aşırı duyarlı ve çok duygusal bir şair olan Hassan b. Sabit'te Züheyr'in soğukkanlılığını görebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu fitratının bir yansıması olarak şiirinin herhangi bir sanat veya tasannu endişesi taşımaksızın bir kaynaktan fışkırır gibi fışkırdığını görürüz. O yüzden durup da inceden inceye araştırmayı gerektirecek çetrefilli ifadeler şiirinde yer almaz. Şiirinin başlangıcını teşkil eden girizgah

⁷⁸ Kudâme b. Ca'fer, Nakdu's-şi'r, Tahk. Kemal Mustafa, Mektebetu'l-Hâncî, 3. Baskı, Kahire 1978, s. 36; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu'l-müellifin-Terâcimu musannifî'l-kütübî'l-Arabiyye, I-IV, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1993, I, 530.

⁷⁹ İsfahânî, age., IV, 135, 136.

⁸⁰ İsfahânî, age., IV, 154-155.

⁸¹ İsfahânî, age., IV, 167.

⁸² İbn Abdîrabbih, age., V, 277.

⁸³ İbn Kuteybe, age., s. 192.

⁸⁴ Cumahî, age., s. 87.

⁸⁵ Ateş, ag.md., İA, V/1, ss. 346-347.

beyitleri oldukça muhtasar ve sayıca azdır. Kendisi buradan süratle, duygu yoğunluğu yaşayıp patlamasına neden olan esas konuya intikal eder. Geçiş çok da sanat mahareti gerektirmeyecek bir tarzda, çoğu zaman da “bırak / geç bunu...” gibi bir ifadeyle olur. Duygularının fevranının bir neticesi olması dolayısıyla sözü tertip ve bütünlükten uzaktır. Kelimeleri seçerek belli bir düzen ve oto kontrol çerçevesinde ve olası hata ve dil sürçmelerini tashih ederek söz söylemeye bu fevranın bizzat kendisi engeldir. Onun için şiirinde yumuşaklık ve zaaf illetleri göze çarpar ki bu bakımdan soğukkanlı, titiz ve kelimeleri seçerek şiir söyleyen Hutay’a, Zühre vb.nin gerisinde kalmıştır. Ne var ki Hassan irticalen şiir söylerdi. Öyle ki İslamî şiirleri tamamıyla irticalidir. Çünkü irticalî şiirde mücadelenin ve savaşın kızışması gibi duyguları galeyana getiren etmenler fazlasıyla mevcuttur. Bu zaaf kendisinden sonra divanına ilave edilen bir takım intihal şiirlerden kaynaklanıyor da olabilir.”⁸⁶.

Yazımızın önceki bölümlerinde de temas ettiğimiz gibi, Hassân’ın şiiri, sanat-sal değerinin yanında büyük bir tarihi değeri de haizdir. Bu nedenle onun dîvânı, ilgili dönemin tarih kaynaklarından biridir. Gassanilerin orijinlerini kayda geçirir, yaptıkları savaşları anlatır, sahip oldukları maddî manevî zenginliklerden bahseder. İslam’ın ilk dönem hadiselerini yazar, bizi peygamberin baskınları, savaşları ve Mekke’nin fethi hakkında bilgilendirir. Daha ziyade tarihe not düşen, kavminin kahramanlıklarını sayıp döken, propaganda yapıp düşmanlarla mücadele eden resmî devlet şairi görünümündedir⁸⁷. Hadiseye bu yönden bakıldığında onun şiiri, kendisinden beklenen vazifeyi bihakkın icra etmiştir denebilir.

Hassân’ın şiirini gerçek anlamda değerlendirebilmek, makale hacmini aşan daha geniş kapsamlı ve mukayeseli bir çalışmayı gerekli kıldığından burada bu kadarıyla yetiniyoruz.

DİVANI

Hassân b. Sâbit’in divanı ilk defa Basralı Arap dilcisi Muhammed b. Habib (ö. 860) tarafından bir kitap halinde toplanmış, ondan Sükkerî (ö. 888), bu ikisinden de diğer müellifler rivayet etmişlerdir⁸⁸. İlk olarak 1864 yılında Tunus’ta basılmış, bunu 1865 Bombay, 1904 Mısır ve 1910’da Leiden baskıları takip etmiştir⁸⁹. En eski yazma nüshalara dayanılarak yapılan titiz bir çalışmanın ürünü olan Velîd Arafat neşri 1974 yılında Beyrut’ta iki cilt halinde basılmıştır. Hassân’ın divanı Şükrü el-Mâlikî ve Abdurrahman el-Berkûkî tarafından şerhedilmiştir (Kahire 1904, 1929)⁹⁰.

Biz bu çalışmamızda elimizde bulunan Yusuf İd tarafından baş tarafına bir mukaddime yazılarak şerh edilmiş ve 1992 yılında Beyrut’ta basılmış nüshayı

⁸⁶ Yusuf İd, age., s. 8.

⁸⁷ Yusuf İd, age., s. 9.

⁸⁸ Ateş, *İA*, ag.md., s. 346; Elmalı, *DİA*, ag.md., s. 401; daha geniş bilgi için bkz. Fuad Sezgin, *Târîhu’t-türâsi’l-Arabî*, Arapça’ya çeviren: Mahmud Fehmi Hicazi, *İdâratü’s-sekâfe ve’n-neşr bi-Câmiati’l-İmam Muhammed b. Seûd el-İslâmiyye*, Medine 1983, II/2, 314.

⁸⁹ Ateş, *İA*, ag.md., s. 346; Elmalı, *DİA*, ag.md., s. 401; Yusuf İd, age., s. 7.

⁹⁰ Elmalı, *DİA*, ag.md., s. 401.

esas aldık. Adı geçen şahsın neşrettiği divanda Hassân b. Sâbit'e ait irili ufaklı 240 civarında şiir bulunmaktadır. Bunların içinde tek beyitlik⁹¹ şiirler bulunduğu gibi onlarca beyitten oluşan⁹² uzun manzumeler de yer almaktadır. Şiirlerinin çoğunluğu hiciv, geriye kalanlar ise fahriye, methiye, vasıf ve gazel türü şiirlerdir. Ancak kendisine ait olmayan çok sayıda şiir İslam düşmanları ve İbn İshak gibi kimi siyer yazarları tarafından divanına sokulmuştur. Sîre müellifi İbn Hişâm da bu yanlıştan payını almış; ona yakıştırılan veya onun ağzından uydurulan çok sayıda şiiri rivayet etmiştir⁹³.

Klasik Arap Şiirinin belli başlı konularından olan medih, fahr, mersiye ve hicvin⁹⁴ yanı sıra tarihi olayları aksettiren rivayetler⁹⁵ Hassân'ın divanının omurgasını teşkil eder. Bu konulardan her biri bağımsız bir şiirin konusu olabildiği gibi, birbirleriyle içkin olarak aynı şiire vücut verdikleri de varittir. Mamafih bunlar kadar çok olmamakla birlikte vasf, nesib, lehv, hikem⁹⁶ gibi diğer şiir konularına örneklik teşkil edecek şiirleri de mevcuttur. Son saydıklarımız çoğunlukla yukarıda Klasik Arap şiirinin belli başlı mevzuları diye nitelediğimiz ana konuların işlendiği kasideler içinde mündemiç olup, nadiren müstakil bir şiirin konusu olarak görüldüğü de olur.

Yazımızın bu bölümünde Hassân'ın divanını adı geçen şiir konuları bağlamında tasnif ederek, seçtiğimiz beyitlerle her bir şiir konusunu örneklendireceğiz.

1- Medih Şiirleri:

Hassân, Cahiliye döneminde Şam'daki Gassânî ve Irak'taki Lahmî hükümdarlarını, bu hanedanlara mensup kimi şahısları; Müslüman olduktan sonra ise Hz.Peygamber'i, ashabını ve Hz.Peygamber'e yardım edenleri öven şiirler inşad etmiştir. Medih konulu şiirlerinde aslan payı Hz.Peygamber'indir. Onu övmek için okuduğu çok sayıda şiirin arasında şu iki beyitte medhin en üst düzey örneklerini sunmuştur:

*Senden daha güzelini görmedi hiçbir dide
Doğurmadı hiçbir kadın senin gibi nadide*

*Yaratıldın her türlü kusurdan âzâde olarak
Sanki sen nasıl istediysen öyle edildin halk⁹⁷*

Hz.Peygamber'in yanında Abdullah b. Abbâs, Zübeyr b. Avvâm, Hanzala gibi sahabelerin yanı sıra Bedir, Uhud ve diğer savaşların gazi ve şehitlerini öven şiirler de inşad etmiştir. Ayrıca Müslüman olmadığı halde Taif dönüşü

⁹¹ Divân, s. 42, 72, 73, 104, 124, 131, 134, 173, 280, 314, 329, 391.

⁹² Yirmiyi aşkın beyti muhtevi şiirleri için bkz. Divân, ss. 11-19 (32 Beyit); 93-99 (46 Beyit); 115-119 (28 Beyit); 158-164 (38 Beyit); 190-193 (20 Beyit); 221-225 (24 Beyit); 290-294 (27 Beyit); 294-298 (28 Beyit); 332-338 (41 Beyit); 344-348 (28 Beyit); 351-357 (36 Beyit); 357-362 (34 Beyit); 363-366 (22 Beyit); 367-370 (21 Beyit); 383-388 (37 Beyit).

⁹³ Yusuf İd, age., s. 7.

⁹⁴ Nihad M. Çetin, age., s. 86.

⁹⁵ Çetin, age., s. 80.

⁹⁶ Çetin, age., ss. 86-87.

⁹⁷ Divân, s.19. Diğerleri için bkz. ae., ss.11-19, 82-83, 84-86, 104, 153-154, 301-302, 327-328.

Hz.Peygamber'in kendi himayesinde Mekke'ye girişini sağlayan Mut'im b. Adi hakkında da bir methiyesi vardır. Bu şiirlerin bir kısmı mersiye, bir kısmı da tarihi olaylara atıflar başlığı altında verilecektir. Biz burada Zübeyr b. Avvâm için okuduğu methiyesinden birkaç beyitlik bir bölümünü vermekle yetineceğiz:

*Çok yakın bir dostluğu vardır efendisiyle kainâtın
İslam'ın zaferinde en köklü şeref elindedir bu zâtın*

*Nice sıkıntılardan kılıcıyla kurtardı Mustafâ'yı
Karşılığını bol bol verir Allah gösterir her safâyı*

*İçlerinde onun gibisi ne şimdi var ne de geçmişte
Yezbül dağı durdukça da gelmez, bekleme nafîle⁹⁸*

2- Fahr:

Hassân Cahiliye döneminde kabilesi Hazrec'le övünür ve Evs'in şairi Kays b. Hatim ile karşılıklı mufaharette bulunurdu. Müslüman olmasının ardından Ensar'ın Hz.Peygamber'e yaptığı yardım ve verdiği desteği bir mufaharet vesilesi addetmiş ve kimi şiirlerinde bu temayı işlemiştir. Hz.Peygamber'i aralarında barındırmaktan duyduğu onuru şu dizelerle dile getirir:

*Mesken tuttu diye yurdumuzu, ettik ona yardım yarışı
Savunduk kılıçlarımızla cümle zalim ve zorbaya karşı*

*Oğlumuz kızımız; neyimiz varsa uğruna eyledik feda
İçten gelerek verdik ona ganimetten düşeni payımıza⁹⁹*

*Nebisine yardım şerefini bize verdi Hallâk-ı Hakîm
İslam binasının sütunlarını sayemizde eyledi tahkim*

*Nebisini ve kitabını güçlendirdi bizimle, etti takviye
Biziyse güçlü kıldı, öne atılıp vuruşmamızla biteviye¹⁰⁰*

⁹⁸ Dîvân, ss. 319-320. Diğer övülenlerin isimleri ve Dîvân'daki yerleri için bkz. ae., ss. 341-342 Abdullah b. Abbâs; 290-294 Cefneoğulları; 412-413 Cebele b. el-Eyhem; 381-382 Cebele b. el-Eyhem'in şahsında Cefneoğulları; 167-168 el-Hâris b. Ebi Semr el-Gassâni; 69-70 Hanzala; 389-390 Mut'im b. Adi; 142 Sa'd b. Zeyd; 363-366 Uhud Sancaktarları; 318-320 Zübeyr b. Avvâm.

⁹⁹ Dîvân, s. 371.

¹⁰⁰ Dîvân, s. 377-378. Diğer fahr muhtevalı şiirleri ve fahr sebepleri için ayrıca bkz. s.16 Kureyş'e karşı kabilesinin gücüyle övünmesi; s.19, 73 dilinin ve şiirinin gücüyle övünmesi; ss.23-26, Ensar'ın Bedir'de Hz.Peygamber'e yardımıyla övünmesi; s. 116, Lahmî hükümdarı Numan b. Münzir'e yakınlığıyla övünmesi; ss. 119-124 Evs'in şairi Kays b. Hatim'e karşı kabilesi Hazrec'le övünmesi; ss. 135-136 A'sâ'ya karşı cömertliğiyle övünmesi; ss. 175-176, 178-179, 182-184, 208-209 Bedir Zaferiyle övünmesi; ss. 190-193 eşi Evslî Amra'ya karşı nesebiyle övünmesi; ss. 196 Evs ve Hazrec'e mensup Sa'd isimli kişilerle övünmesi; ss. 230-236, Temimoğullarının şairi Zibirkân'la mufahareti; ss. 268-271, 277-278, 361 Nesebi ile övünmesi; ss.370-378, 427 aralarında Hz.Peygamber'i barındırmak ve ona destek olmakla övünmesi.

3- Mersiye:

Ebediyete göçen bir yakınının, arkadaşının, yar veya yaranının ardından onun iyiliklerinin, fazilet ve kahramanlıklarının anlatıldığı bir tür medih şiiri olan mersiye'nin Hassân'ın şiirlerinin arasında çok sayıda örneği vardır. Bunların içinde çoğunluğu Hz.Peygamber ve Hz.Osman için söylediği mersiye'ler teşkil eder. Ayrıca Hz.Ömer, Hz.Hamza, Hz.Cafer-i Tayyar gibi meşhur sahabiler için inşad ettiği mersiye'ler de mevcuttur.

Ebû Süfyan'ın karısı Hind bt. Utbe'nin azmettirmesi üzerine Vahşi adlı bir köle tarafından Uhud'da şehit edilen Hz.Hamza¹⁰¹ ile ilgili okuduğu ve bir kısmı tarafımızdan alıntılanan aşağıdaki mersiyesi türünün en güzel örneklerinden biridir:

*O gitti diye karardı yer yüzü, çün kaybetti nurunu
Söndü parlayan ayın şavkı, gördü acının en zorunu*

*Esenlik versin Allah sana, huzur içinde yaşatsın
Girenin âbâd olduğu cennetinde ikramıyla kuşatsın*

*Biz Hamza'yı sığınağımız, hisarımız bellerdik
Başımıza gelen her musibet için ona iltica ederdik.*

*İslam'da güçlü ve zindeydi o, başlar üstünde aziz
Bi mecal olmadı hiç, değıldi yorgun, bitkin ve aciz.*

*Ey Hind! Gönlüne ferahlık verip de sevinme asla
Yakınını kaybetmişçesine ağla, eşkinle her yeri ısla*

*Hiç değılse hakladığı baban Utbe'yi hatırla da ağla
Kalkmış toz bulutlarının altında o keskin kılıcyla¹⁰²*

4- Hiciv:

Hassân b. Sâbit'in divanının kahir ekseriyetini şu ya da bu vesileyle inşad etmiş olduğu hicivler teşkil eder. Hicivleri hacim olarak diğer şiir konularının tamamından daha fazla yer işgal eder. Hicivlerinin hedefi çoğunlukla Mekkeli müşriklerin ileri gelenleridir. Kendisi bu bağlamda, başta Ebû Cehil, Ebû Leheb ve Ebû Süfyan olmak üzere çok sayıda kişiyi hicvetmiştir. Bir kısmını iktibas ettiğimiz Ebû Süfyan hakkında söylediği aşağıdaki hicviyesi bu alanda inşad ettiği en meşhur şiirlerden biridir:

¹⁰¹ İbn Seyyidi'n-nâs, Uyûnu'l-eser fi funûni'l-meğâzi ve's-şemâil ve's-siyer, I-II, Tahk. Muhammed el-İd el-Hatrâvî, Muhyiddin Meto, Mektebetu dâri't-türâs, Beyrut 1992, II, 42; İbn Kesir, el-Fusûl fi sîreti'r-Rasûl, Tahk. Muhammed el-İd el-Hatrâvî, Muhyiddin Meto, Mektebetu dâri't-türâs, Beyrut 1992, s. 150.

¹⁰² Divân, ss. 311-312. Diğer mersiye'leri ve mersiye'lere konu olan şahıslar için bkz. ae., ss. 176-177 Bi'r-i Maüne şehitleri; ss. 35-37 el-Hâris el-Cefni; ss. 55-56, 219-220, 271-272 Hubeyb b. Adi; ss. 173-174, 310-312 Hz.Hamza; ss. 30-32, 105-106, 170-172 Hz.Osman; s. 43 Hz.Ömer; ss. 93-99, 99-102, 102-104, 115-156 Hz.Peygamber; ss. 164-167, 168-169 Mute Şehitleri; s. 151 Nâfi' b. Bedil; ss. 34-35 Reci' Vak'ası Şehitleri; ss. 317-318 Cafer b. Ebi Talib; s. 321 Kendi kızı.

*Ebû Süfyan'a söyleyin: Şöyle diyor Hassân senin için:
Sen yüreksiz, korkak ve ödleksin, nafîle olma hodbin.*

*Kılıçlarımız seni köle hale getirdi, eyledi izzetten tecrit,
Sana kattı Benî Abdî'd-dâr'ı ki cariyeler başlarında seyyit*

*Sen Muhammed'i hicvettin, ben de cevap verdim hicvine
Ümit ederim ki erişirim Allahü Zü'l-Celal katında ecrine*

*Dengi olmadığı halde nasıl hicveder onu senin gibi biri
Feda olsun insanların en hayırlısına, senin gibi en şeriri*

*Hicvettin onun gibi yücelik, iyilik ve doğruluk abidesin
O ki Allah'ın sır katibi, mizacı ve ahlakı vefadır bilesin*

*Babam, babamın babası, namusum ve şerefim muhakkak
Muhammed'in namusu için bir kalkandır, sizden koruyacak.*¹⁰³

5- İtizar:

Makamca yüksek birinden af dilemek olarak tanımlayabileceğimiz isti'taf¹⁰⁴ olarak da adlandırılan bu şiir türünün, Hassân b. Sâbit'in divânında bir tane örneği vardır. Söz konusu şiiri, İfk olayı dolayısıyla üzdüğü Hz.Aişe'nin gönlünü almak için inşad etmiştir. Aşağıda adı geçen şiirden birkaç beyit sunuyoruz:

*Vakur ve iffetlidir kendisi, hiçbir şüphe bulaşmaz ona
Çekiştirmez arkadan, yemez etin kimsenin, açtır ondan yana*

*Dince ve makamca insanların en hayırlısının helalidir
Hidayet Nebi'sidir eşi, her dem fazilet ve asalet timsalidir.*

*Lüey b. Gâliboğulları Oymağının kerimesidir iyi bil
Şeref dilenilir onlardan, asaletleri olmaz asla zail*

¹⁰³ Divân ss. 17-18. Diğer hicivleri ve hicvettikleri için bkz. ae. s. 65 Abduddâroğulları; s. 213 Adî b. Ka'boğulları; s. 140 Amr b. As; s. 81 Avvâmoğulları; ss. 137-138. Dahhâk b. Halife; ss. 78-79 Devs Kabilesi; ss. 139, 326-327 Ebû Cehil; s. 218 Ebû İhab b. Aziz; ss. 402-403 Ebû Leheb; ss. 215-217 Ebû Süfyan b. Harb; ss. 17-18, 87, 149-150, 215 -217 Ebû Süfyan b. Hâris; s. 146 Ebû'l-Bahterî; s. 173 Evs b. Halid; ss. 74-75 Hakim b. Hizâm; s. 71 Halid b. Üseyd; ss. 214-215 Hamâsoğulları; ss. 53-54 Hâris b. Âmir; s. 198 Hâris b. Avf; ss. 206-207 Hâris b. Heyşe; ss. 46-47, 62-63 Hâris b. Hişâm; ss. 201-202 Hâris b. Ka'b; ss. 146-148 Hind bt. Utbe; s. 58, 61 Hüzeyl Kabilesi; ss. 186-187 İyas b. Ubeyd ve annesi; ss. 44-45, 66, 141, 211-213 Kureys; ss. 132-134 Mahzumoğulları; s. 260 Muğire b. Şu'be; ss. 107-109 Muhacirîn; s. 56 Mezhic Kabilesi; ss. 125-127 Mûsâfî' b. İyâd et-Teymî; ss. 59, 63-64 Müzeyne Kabilesi; ss. 77-78 Rabia b. Hâris ve kardeşi Nevfel; s. 220 Rahdaoğulları; s. 138 Sa'd b. Ebî Serh; 57 Safvân b. Ümeyye; ss. 323-324 Sakif Kabilesi; ss. 205-206 Selâme b. Ruh; s. 189 Süleym b. Mansûroğulları; ss. 111-112 Uyeyne b. Hısn; s. 322 Übey b. Halef el-Cumahî; ss. 228-229 Ümeyye b. Halef; ss. 48, 60-61, 199, 393-394 Velid b. Muğire.

¹⁰⁴ Nihad M. Çetin, age., ss. 86-87; Daha geniş bilgi için bkz. Yalçın Atalık, Klasik Arap Şiirinde İsti'taf, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kırkkale Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırkkale 1998.

*Temiz ve iffetlidir, soyunu sopunu güzel yarattı Yezdan
Arındırdı onu kötü ve batıl ne varsa bütün arızalardan*

*Tarafıma izafe edilen sözleri söylemişsem şayet ben,
Muktedir olmasın parmaklarım kamçımu kaldırmaya yerinden*

*Atılan çamurun sende tutması mümkün değildir, lakin
And olsun beni çekemeyen birinin isnadı, bütün işittiğin*

*Sevgim ve desteğim, yaşadıkça onun âline oldu ve olacaktır
Mahfillerin süsü nebiye karşı nasıl olur böylesi benden sadır¹⁰⁵*

6- Tarihi Olayların Anlatısı:

Hassân b. Sâbit'in divanı tarihi olaylara atıf bakımından oldukça zengindir. Hayatı hakkında bilgi verirken de belirttiğimiz gibi onun divanı, özellikle Medine döneminde yaşanan hadiseleri aksettirmesi bağlamında geçmişe ışık tutar niteliktedir. Müslümanların yaptıkları savaşlar, uğradıkları ihanetler, Şam'daki taun gibi bir takım toplumu etkileyen hadiseler şiirine konu olmuş, divanında az veya çok mutlaka bir yer edinmiştir. Hendek Savaşını resmeden aşağıdaki beyitler kendisinin bu meyanda inşad ettiklerinden bir örnektir:

*Tanrıya açıl; cümle sıkıntın ve kaygın O'na eyle şikayet
Toplanmış geliyor bir güruh bak yüzlerinde ne yaman hiddet*

*Savaşmak için yola çıkmışlar belli ki peygamber-i zî-şanla
Takviye etmişler saflarını bedevilerden bir sürü hali perişanla*

*Bir ordu ki Uyeyne ve İbn-i Harb de içinde hiddetten taşıyor
Öfkeleri Ahzâb¹⁰⁶ nam ittifakın gazabıyla buluşup kaynaşiyor.*

*Gelip de Medine'nin kapısına dayandıklarında nihayet
Peygamber'i öldürmek ve toplamak umuduyla ganimet*

*Ve üşüştüklerinde üzerimize ellerinde kılıçlarla birlikte
Püskürtüldüler gerisin geri, içlerindeki hınçlarla birlikte¹⁰⁷*

7- Teşbîb

Sevgiliye duyulan aşk, özlem gibi yoğun duygularla onun sahip olduğu iç ve dış güzelliklerinin dile getirildiği şiirlerdir. Hassân'ın divanında bu bağlamda üç

¹⁰⁵ Dîvân, ss. 303-305.

¹⁰⁶ Ahzâb: Kureys, Gatafân ve Benî Kurayza'nın Hz.Peygamber'e karşı oluşturduğu ittifak, Dîvân, s.21.

¹⁰⁷ Dîvân ss. 20-21. Tarihi olaylara atıfları muhtevi diğer şiirleri ve ilgili olaylar için bkz. ae., ss. 23-26, 80 Bedir; ss. 32-33, 65 Uhud; ss. 20-23, 177 Hendek; ss. 91-92 Ümmü Ma'bed Hadisi; ss. 109-110, 151 Bi'r-i Maüne; ss. 184-186 Mekke'nin Fethi; s. 194 Hz.Osman'a karşı kavminin takındığı tutuma tepkisi; s. 197 Ridde Ehli; s. 205 Şam'daki taun; ss. 209-210 Benî Kurayza Gazvesi.

kadının adı geçmektedir. Bunlardan Amra¹⁰⁸ evlenip de daha sonra boşandığı Evsli bir kadındır. Ayrıca Zeynep¹⁰⁹ ve Su'dâ¹¹⁰ adındaki kadınlar için söylediği şiirleri de vardır. Bu tarz şiirler içinde en çok adını andığıysa Şa'sâ'¹¹¹ isimli, şiirlerindeki ifadelerinden Şam havalisinde meskun olduğu anlaşılan büyük aşkla bağlandığı sevgilisidir. Aşağıda bir kısmını iktibas ettiğimiz şiir bu meyanda söylediklerinin en güzellerindedir:

*Bırakmaz mı acep göz, unutma adetin nedir diye hâb
Göz pınarların boşaltıp kurutmaktan etmez mi icinâb*

*Uyusa bile hemen hatırına gelir sevgilisi aşkı Şa'sâ'
Bir de vuslat mahallimiz kolonları ve sütunlarıyla*

*Uğrarsa semtine ilkbahar yağmurunun habercisi bir tarraka
Kıskanmaz boşaltır rahmetin, döker üstüne tabaka tabaka*

*Doğruldu, kalktı uzun lepiska saçlarını göstermek için
O kadar güür ki saçlar, taşımakta zorlanıyor ol nazenin*

*Bir yüz ki andırıyor yeni yetme bir yavru ceylanı
Ki adet edinmiş vadiyle yamacı arasında deverânı¹¹²*

8- Vâsf:

Duyu organlarına hitap eden güzelliklerin tasvirine bu ad verilir. Sözelimi yukarıdaki şiirin son iki beyti bir kadın tasviridir. Hassân'ın bu tarz şiirleri genellikle kasidelerinin başında kısaca verilir ve hemen ana mevzua geçilir. Aşağıdaki kendisinin Hz.Peygamber'i vâsfettiği ve Hz.Aişe'nin takdirine mazhar olmuş şiiridir:

*Ne zaman zifiri karanlıkta zuhur etse alnı
Ayın ondördü gibi parlar, ıstır her yanı*

*Ahmed gibi kim olabilmiş veya olacaktır
İnkarcının kabusu, Hakk'a müzahir ve nasır¹¹³*

Sonuç olarak diyebiliriz ki, tarihin önemli bir kırılma noktasında yaşayan, Hz.Peygamber'in hizmetinde son derece mühim vazifeler icra eden, keskin diliyle Hz.Peygamber'in hasımlarının kabusu, taraftarı mü'minlerin güvencesi olan ve bu özellikleriyle Peygamber Şairi sıfatıyla anılan Hassân b. Sâbit, hem tarih hem de edebiyat araştırmacıları için yüklü miktarda malzemeyi muhtevi bir şahsiyettir. Bu dar kapsamlı çalışmamızda hayatından ve divanından çok kısa

¹⁰⁸ Divân, ss. 37-39.

¹⁰⁹ Divân, ss. 23-24.

¹¹⁰ Divân, ss. 39-42.

¹¹¹ Divân, ss. 26-29, 113-114, 127-130, 239-241, 367-368.

¹¹² Divân, ss. 127-128.

¹¹³ Divân, s.104. Diğerleri için bkz. ss.39-40 Âzib adında bir yer; ss.13-14, 188 Şarap ; ss.202-204 Hâris b. Hazrecoğulları yurdu.

kesitler sunabildik. Tabiatıyla her şeyiyle kusursuz bir çalışma vücuda getirdiğimiz iddiasında değiliz. Ancak bu konuyla ilgili küçük de olsa bir boşluğu doldurmuşsak kendimizi bahtiyar addederiz. Daha geniş bir kitap çalışmasının öncü izleri hüviyetindeki bu mütevazı çalışmamıza yapılacak katkı ve kritikler bizim için muharrik güç olacaktır.